

Négy gránát

Nagymamám irodája a konyhaasztal volt. Titkos szekretere pedig a viaszosvászon. Alatta levelek, vények, egy-egy sütemény receptje tintaceruzával, születések és elhalálozások kivonata fontossági sorrendben, külön borítékban az özvegyi nyugdíj szelvényei és egy-két kivágott újságcikk, egyszóval az élet bizonytalainak lerakata rejtőzött ott. Az asztal túlélte két világháborút, három megszállást, forradalmakat és ellenforradalmat, jó néhány költözködést és bombázást. Ünnepeken oltár volt, a munkás hétköznapiak pedig ezer apró célt szolgált. Ha kiégett a villanykörte, hokedlit tettünk rá, arra álltunk, máskor meg onnan szereltük a karnist, ha szögelni kellett vagy épp összeütni valamit, tűrte az asztal a kalapácsolást, az el-elakadó fűrészlökéseit, ugyanúgy, mint a hurkatöltő és a diódaráló karmait, vagy a rézmozsár csengőbongó hangját. Volt egy öreg lópokrócunk, ritka alkalmakkor, ha játszótársam akadt, ráterítettük, kétszemélyes kuckó, indiánsátornak is kiváló játszóhely lett négy masszív lába között. Fölöttünk pedig a fiókon dobolni lehetett, de a viaszosvásznat elmozdítani, alatta matatni tilos volt.

A Forum Romanum sem volt nagyobb tiszteletben, mint családi életünk fétise, mindennapi betevőnk dizájnya, a sütés-főzés munkapadja, nagyanyám irodája. Viaszosvászonnal letakart lapját nem volt szokás családjában mutatójával bökdösni az *amíg az én kenyeremet eszed* kezdetű ária kíséretében, és soha nem vágott rá ökölrel senki, átkainak súlyt, igazának hitelt adva, még a legyeket se csapdostuk rajta, hanem odasuhintva marokra kaptuk a gyanútlanul „*mosom kezeimet*” - tisztálkodókat.

Telente, a disznóvágások idején, a hájas tészta készítésekor a konyhaasztal minden szentségénél és egyéb hasznosságánál nagyobb tisztességnek örvendhetett. Nagyanyám volt a

szertartásmester. A kandallóval egybeépített tűzhely épphogy pislákol, nehogy a háj a kelleténél jobban megereszkedjen, de a tűz sem hamvadhatott el, egy-egy gyújtósnak rendre rá kellett rakni, mert különösen, ha nagy hidegek jártak, a háj megfagyott, és kenhetetlenné lett. A temperált konyha és az alapanyagok előkészítése, összekeverése, a tészta gyúrása, nyújtása, kenése és hajtogatása, pihentetése és újranújtása nagy figyelmet, szigorú időzítést követelt. Nem lehetett ki-be szaladgálni, kérdezősködni, fecserészni, a vakarózás, izgás-mozgás kizárva, a legkisebb szisszenés is megzavarhatta a műveletet, amelyet Nagyanyám fehér kötényben és hátrakötött fejkendőben végzett. Édesanyám a kandalló ülőkéjén, én meg szorosán mellette. Drukkoltunk, hogy jól összekeveredjen a háj a liszttel, nehogy kilukadjon, ám emelkedjek is a tészta, és kenhető legyen, és elég legyen a szilvalekvár, ha már bele se lehetett kóstolni.

Nagyanyám sürgött-forgott, hajladozott, szökösös az asztal körül, aztán hirtelen megállt, gondolkodott: hova nyúljon, mi következzen? Még a szívünk is összedobbant, nehogy valami kimaradjon, nehogy felboruljon a sorrend, akkor aztán újra várhatunk egy évet, hogy Kolbászos Rózsi néni a tilalom ellenére disznót öljön, és küldjön majd egy kis kóstolót nekünk, a szegény rokonnak. Nagyanyám nem hibázott. Dédanyák, ükanyák rajzolták minden mozdulatát, ott pipiskedett édesanyja is, Nótáros Teréz, és élesre gyújtotta leánya figyelmét ebben a különös lét-táncban.

A bűvölet közepette nekem a legnagyobb kunszt mégis a tészta megdolgozása volt. Az erősen meggyűrt és labdává gyömöszölt tésztát Nagymamám megmarkolta, feje fölé lendítette, és jól odacsapdosta, odaverte a lisztől porzó gyúródeszkához. Hogy ereje legyen, hozzá-

nyögte újra meg újra: *Rákosira, arra a kopasz fejére, Rákosira!* Munkadal volt. Lecke a történelemből, vagy intelem? Nehéz a csillagokkal való szinkronitásunkat belátni, de a hájas tészta rontásúzó voltát, az asszonyok hatalmát ma már, túl a hetvenen, bizonyosra vehetem, minden babonás hiedelem nélkül, pusztán életemet látva a maga valódiságában.

Háborús gyerek voltam, volt alkalmam megtanulni, hány méter, mennyi az az anyi... És azt is, hogy mit jelent a lélek hossza, mit jelent az, hogy bármilyen nagy legyen az a történelmi esemény, összeegyeztethető a csokoládévásárlással. Kertünkben volt egy, a háború alatt ültetett barackfácska. Családunk emlékezetében egyszer odaszaladtam, két kézre fogtam a gyöngye törzset, és csak annyit mondtam, *bomba, ide ne ess.* Elismételtem többször, majd mintha mi sem történt volna, elengedtem égi támaszomat, és visszaszaladtam édesanyám széttárt karjaiba. Nehéz belátni a piciny és az óriás kölcsönösségét, hogy a Föld is vonzza a Napot, nem csak a Nap a Földet, jó tudni, hogy az ízek, a konyhai praktikák, a kis családi szokások, imák és ünnepek ellenállnak a pusztító haderőknek. Nagyanyám hivatala, tudós konyhaasztala ezért formálhatta gyermekkorom világát, és mérvadó lett egész életemben. Máig kedvencem a rétes, de az a régi, amelynek lazán zizzentek a levelei, és a meggy a grízzel egybeért. Ma már sehol. Csak gondolni tudok rá, szeretettel, hogy a fiaim is tanuljanak belőle, mert igazi, nagy ünnepszámba ment nálunk nemcsak a hájas tészta, hanem a rétes sütése is. Nem csoda, mert a hajtogatáshoz, nyújtáshoz való gazdag sikértartalmú lisztet szinte elképzelhetetlen volt venni, ráadásul szegények voltunk, és hájat is kóstolóba, néha-néha kaptunk feketevágáskor, Kolbászos Rózsika nénitől, nagymamám megözvegyült, zsírszagú és kacagós sógorasszonyától, akit azért hívtam Kolbászos Rózsika néninek, mert sátoros ünnepeken, ha mentem megköszönteni, mindig kaptam tőle egy szál kolbászt, mielőtt behöhömbölnödött volna terebélyes foteljébe, hogy szertartásosan kikérdezzen iskolai előmenetelemről, mert jó tanuló hírében álltam.

Nagyanyám, Jóska bátyja hirtelen halála után, rendre elküldött hozzá, bár a vígözvegy Rózsika kétszer is férjhez ment, de kizárólag mégis

csak velünk tartotta a rokonságot. Nagy minden megtett bátyja emlékének fenntartásáért, a disznóvágásokon hűségesen ott volt belet pucolni, és soha nem szapult a új vőlegényeket, az új férjeket, megértette exsógorasszonyát, nem jó egyedül forgolódni az ágyban, máskülönben meg szakmabéli ember nélkül nehéz titokban disznót ölni. Rózsika nénit Nagykám nyugtatgatta, csitította, amikor a szegény asszony újra meg újra megözvegyült, és a halotti torokon az első férjét, örök nagy szerelmét, Jóska, Nagyanyám néhai bátyját emlegette, és hozzápityeregte, elvették a házát, el az üzletét, a kis szőlőjét Margitán, jobb is, hogy az ő „isten nyugtassa” férje nem érte meg mindezt a borzalmat, amúgy is belepusztult volna, ha látja, hogy Rákosi, az a piszkos hájfejű mit hozott az országra, nem csoda, hogy Debrecen minden valamirevaló hentesét és mészárosát, ha túléltek a háborút és a málenkij robotot, akkor a guta vitte el, vagy az ÁVO, butítják a népet, keresik, kutatják a rejtegetőket, seprik le a padlásokat, de hiába, mert már nincs mit elrabolni, nincs mit kivinni a dicsőséges Szovjetunióba, és még azt is megkövetelik, hogy május elsejére mindenki díszítse fel a háza elejét, jól mondta Dobi bácsi, amikor odavágta az agitátornak, ugyan mivel, hacsak ki nem szegzem a kapumra a tehen peccáját, de már azt is elvitték!

Családi összejöveteleken hányszor megkérdezték tőlem, hallod, mert úgy tudom, jó füled van, és szépen hegedülsz, hallod, esténként a tehervonatok hogy nyögnek, fújtanak, megy mind a nagy Szovjetunióba, mindenkit behajtottak a téeszcsébe, hogy szabadon rabolhassanak, odavan Erdély, oda a Felvidék, a Délvidék, és most a megmaradt csöpp országot is kifosztják, a nyavalya törjön ki minden kómenistát! Így mondták, ferdén, megvetéssel. Be is álltam a tüntetők közé, amikor egy őszi napon, ötödik óra után a szünetben arra lettem figyelmes, hogy a Szent Anna utcáról a gimnázium harmadik emeletére fölzúg a *Ruszkik haza, aki magyar, velünk tart...*

A forradalom negyedik napján, mert forradalom volt az a javából, annyira boldog volt minden ember! Megalakult a Nemzetőrség, én is beálltam, és a statáriumok közepette szert tettem négy vadonatúj gránátra. Fanyeles volt mind a négy, fénylettek a robbanófej piros csíkjai, és a nyél is szépen meg volt esztergályozva, talán

túlontúl is simára, mert ha nagyot lendíték, amikor el kell dobnom, hogy repüljön, legalább tíz méterre, és kiakadjon a biztonsági szeg, a nagy lendülettől esetleg kicsúszik a kezemből, a hátam mögé vagy a lábam elé pottyan robbanni, akkor ott vagyok, hogy láthatom a hátam közepét... Ezért mondta Imre bácsi, a szomszédunk – amikor átvittem neki a kincseimet, és egyenként szétszerelte őket, megmutogatva, hol van a biztonsági szeg, hol van a rugó, amely nagy rántáskor megüti a robbanótöltetet, és működésbe jön a jószág –, hogy mielőtt nekirugaszkodnék a nagy dobáshoz, a legfontosabb, pökjem meg a tenyerem, és markoljam erősen a nyelet, nehogy úgy járjak, mint az egyszeri ember, aki széllel szemben akart turházni, és az ólajtó takarta be, ezért aztán becsüljem meg az alig használt szerencsémét!

Volt egy méreates viharkabátom. Legalább két számmal nagyobb, mint én. Jól alálóltözhettem télire, amúgy meg úgy voltam evvel is, mint minden holmimmal, hogy *észre se veszed, belenősz majd vidáman*. Ma úgy mondanák, többfunkciós és gazdaságos divat. Gyorsan növvő gyerek voltam, magasabb, mint kamasztársaim, ráadásul szemüveges, ennek köszönhettem, hogy bevettek nemzetőrnek. Nem lógott rajtam feltűnően a viharkabát, és szerencsére két oldalán, a legombolható zsebeibe éppen belefért négy kézigránát, nyelestül. Egy kiskatonától kaptam, október végén, a reformáció emléknapiján, délután hazafelé menet. A konyhaasztal fiókjába rejtettem, belefért mind a négy. Ott úgyse tűnhet fel senkinek, annyira szem előtt van.

A viharvászson kabátom seszínű ujján a nemzetiszín szalag boldogan fényeskedett, nem véletlen kaptam én a négy szép gránátot. Már az utcánkban jártam az őrsegből hazafelé menet, amikor a túloldaltól átszaladt egy kiskatona, és sebtében kezembe nyomta „jó lesz ez még neked”-del egyszerre mind a négyet, majd el is tűnt, mint Bucz nagyapám anyyala a sínek között. Én meg nagy öntudattal, ahogy a szovjet filmekben láttam, kétoldalt betűztem a zsákmányt az övembe, és amíg a kapunk elé értem, a hátalévő néhány méteren győzelmi felvonulást rendeztem a kihalt utcán.

Talán csak Böhm néni láthatott, aki pongyolában, a függöny mögül leskődve élte ki vágyát a

társasági életre, amelyet megszokhatott vezérkari hivatásos férje mellett, erre mondta Nagyikám bazsalyogva, hun kerék, hun talp, amiért aztán sokat elnéztem Böhm ezredes urat, akiből utcaseprő lett, s egy viseltes katonaköpenyben végezte mérnöki pontossággal, türelemmel munkáját, még a nagy szénásszekerek után se volt egy szava se, a lovakat sem szidta soha, egyszóval boldognak látszott, bár a háború óta nem adhatta meg egy fejjel magasabb feleségének a kilátást a szebb jövőre, pedig a b. neje orra alatt és állán nagy szőrszálakban nőtt ki a kíváncsiság. Föl is merült bennem, miért nem az oldala lukadt ki, és miért fenyegetnek engem azzal, ha rossz tanuló leszek, mehetek utcaseprőnek. Miért van fent, aki vezérkari tiszt a háborúban, és miért van lent, ha a szekerek, lovak után sepreget? A négy gránáttal grasszálva aztán, azon a néhány méteren, megértettem, bizony meztelen az ember. Oly bibliai kevélység, góg és kivagyiság fogott el, beleborzongtam. Nem tudom, mennyit állhattam ott, a nagy tölgyfakapunk alatt, a vasárnapi iskola példái meddig kiabáltak még bennem, de amikor „*Éljen a magyar szabadság!*”-gal köszönt rám egy száguldó biciklista, meghúztam végre a csengőt, és gyors mozdulattal zsebembe rejtettem a négy gránátot, meg ne lássa büszkeségemet Nagyanyám.

A forradalom, 1956, akár Krisztus születése előtt és Krisztus születése után a magas történelemben, úgy a családjunkban is határkö lett, időt, életet meghatározó határvonal. A családi események kormeghatározója, mint a fák évgyűrűi.

Drága Jóskaomat, édesapádat, így mondta Nagyi, a forradalom előtti évben temettük, nagy hőésésben, Sárikámat meg, az édesanyádat, a forradalom után két évre, késő ősszel, mikor már lehulltak a levelek.

Én a forradalom őszén mentem gimnáziumba, hirtelen növésű gyerek voltam, bevettek nemzetőrnek.

Nem tudtalak visszatartani, alig láttalak a forradalom alatt, édesanyád kórházban volt, szemfenékbevérzéssel, vakon, meg se mertem neki mondani, hogy nem vagy otthon.

Ez volt a mi időszámításunk. Hát, hogy mondhattam volna meg Nagyinak a négy gránátot? Világéletében szenvedte a háborút, és anyai felelősséggel élt gyermekkorától kezdve. Tizenegy

évesen anyja helyett anyja lett kései születésű öccsének, Tóninak. Dédanyám, Nótáros Teréz négy fiút nevelt föl, és készült az unokákra, szégyellt babázni túl a negyvenen, és leánykájára, nagyanyámra bízta a csöppséget, s minthogy pékségükben a kenyértészta-maradék neve vakarcs volt, a dagasztóteknőbe pottyant, véletlenül fogant újszülöttre, a kis Tónira ráragadt ez a név, Vakarcs. Nagyanyám túl a hatvanon pedig megkapott engem, én lettem az ő Ráadás gyermeke. A halálos ágyán édesapám bízott reá, mintha megérezte volna, hogy szerelmes felesége, az én édesanyám követi őt, és magamra maradok.

Nagyikám a Vakarcs és a Ráadás gyerekei között négy fiút szült. Nevelte őket háború és szegénység közepette. Férjét, Gyuricát úgy összeverték a Debrecent megszálló románok, hogy görcsös fejfájása és epileptikus rohamai miatt nyugdíjazta a vasút. Nagyanyám másfél évtizedig ápolta. Nagy Miskát, dédapámat, a halni nem tudó, idős, vak és tehetetlen aggot is gyámoltotta, mígnem a csontra soványodott ember végelgyengülésben, nem éppen angolosan távozott. Az első háború vitte el Nagyi két bátyját, Lacit és Károlyt, Jóska a ruszki fogságból jött halálos betegen haza. Két lakásából kibombázták, mindene odaveszett, csak a tölgyfaasztala maradt. Édesapám két éve halt meg, csoda-e, hogy Nagykám rettegve imádkozott értem, az unokájáért a forradalom minden percében?

Kamaszkorom oroszánrészében nagyanyámban a félelmet, az örökös gyászt, a sorsában porig alázott embert láttam, az élehetetlen szentet, és semmiként sem szerettem volna hozzá hasonlónak lenni. De bizony a négy gránát mindegyike alaposan rácafolt... És hazudnék, ha azt mondanám, hogy más jeltől nem foghattam fel, micso-da erők dolgoznak benne.

Édesanyám halála és a gyászév letelte után vagyunk. Vasárnap délidőben. Egytálétel volt az ebéd. A szomszédoktól összekérincselt gezemicelevest csak kavargattam, turkáltam, és hiába kérte nagyanyám, hogy egyél, Hunorkám, kell a meleg étel, én mindenfélét mondtam, azt, hogy ehetetlen, nincs benne elég köménymag, a piros paprika meg a tojás is hiányzik, a kenyér nem pirult meg eléggé, vagy éppen odaégett, egyszóval Nagyi szelíd kéréseire sem hagytam abba

a szurkapiszkát, és ami világot elkaphatja az állandó szerelmi csalódásokkal küszködő kamaszokat, mind beleadtam, ahogy odakoppintottam az asztalhoz a kanalamat, és eltoltam magamtól a tányért. Ekkor fordult elő, amit akár csodaként is feljegyezhettem volna Nagymamám, özvegy Bucz Györgyné, született Nagy Róza szentté avatását bizonyítandó, ám vastagnyakú kálinista létemre eszembe se jutott, abban azonban biztos vagyok, hogy az Öregisten jót bázsalgott a bajsza alatt, amikor Nagyi néhány lépést hátralepett, és ökölrel, nagy lendületből úgy képen vágott, hogy elindult az orrom vére. Ez többet ért akkor, mint a zsidóknak a tízparancsolat, vagy mint Wagnernek a Grál. Mérték és biztonság volt, mert Nagykám a háborús uralom alatt és többszöri elszegényedése során megőrizte szíve mélyén a lázadás méltóságát, és ha szeretett unokája sérti meg avval, hogy kétségbe vonja az ő szegénységében is működő konyhai tudományát, akkor megvédi asztalát, mint Zrínyi Ilona Munkács várát. Forróság öntött el, üdvözítő. Felugrottam, és hosszan átöleltem édes gyámomat, kicsi, hős Nagyanyámat.

Az emlékezetes ebéd, az ifjúkorom nyitányaként ért lecke, mondhatom, elkísért egész életemben. Rádöbbsentem, hogy az angyali türelemmel megáldott, a tűrés végtelen útjait bejáró Nagyanyámat is ki lehet hozni a sodrából, a messze földön híres béketűréséből, akinek a határhoz esztendő őszén, 1956-ban a rondaszájú fuvarozó Imre jó napot helyett úgy köszönt, *na, mit mond a mi virtikli pacifista Bucz nénink, lesz-e atomháború, jönnek az amerikaiak?*

Jöttek azok, jöttek. Bombázni. Negyvennégy június másodikán. Nem volt benne köszönet. A romok és a bombatölcsek betérítették az egész várost, még a Nagyerdőre is jutott szertecsomag. A gyerekek is kaptak belőle. Színes, robbanó kisautókat. Térjen észre, Imre, ismeri az Eszenyiék legkisebb leányát, Bözsit. Négy ujjá bánja, csoda, hogy nem vérzett el. Sose tanul meg varrni, pártában marad egész életében. Ezt gondolhatta nagyanyám, hallottam tőle elégszer, de egy szava se volt, csak maga elé motyogta, bolond lukból bolond szél fú, és ebben bizony megválaszolta a szélben-hosszában terjengő kérdéseket, a forradalom esélyeivel együtt. Nem csoda hát, hogy a forradalom napjaiban, akár-

hányszor elmentem hazulról, át kellett birkóznom magam a karjain, mert erőnek erejével vissza akart tartani. Egyetlenegyszer volt ez másként. Azon a hajnalon, amikor újra meg újra ismételté bársonyos hangon a világvevő Orion rádió: *Csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van...*

Előző nap este jöttem haza háromnapi szolgálat után, kóvályogtam a fáradtságtól, és bezuhantam az ágyamba azzal, hogy másnap vasárnap lesz, feltétlenül elmegyek az istentiszteletre, győztünk, kivonulnak a ruszki, jobb nekik egy semleges barát, mint egy leigázott szövetséges. Akár egy zsák krumpli, úgy aludtam el. Nagyi ébresztett. A vállamat rázta gyengéden, nem a szokásos „hét óra van”-nal. Azóta sem tudom, vajon szeretet vagy riadalom volt-e hangjában, de minden nyűg nélkül megmozdult bennem a lét, és azonnal éles lett a figyelmem: *Hunorkám, oda a Szabadság... Hunorkám, oda a Szabadság!*

De már meg se vártam, rohantam ki az udvara. A nyári konyha fölött vibrált az ég, és a Nagytemplom irányából tompa dörrenések, magasan kereplő, kattogó lövések mondták, oda a szabadság.

Megcsapott a hajnali hideg. Elszántta tett. Öltözködtem. Nagyi imára kulcsolt kezét tördelte, és kétségbeesetten mondogatta, vedd magadra a bekecset is, az éjjel fagyott, meg ne fázzál. Tudta, elmegyek. *Csapataink harcban állnak.* Ez parancs. Két fia, apám és az öccse is hadviselt katona volt. Ha menni kell, akkor nincs teketória. Menni kell. Megöleltem, egy gyors „Isten veled!”-del rohantam volna, nehogy kikísérjen a kapuig, de belém hasított a félsz, megvan-e, és hol az őrség, a forradalmi bizotmány, jobb, ha magammal viszem a gránátokat. Visszafordultam. Nagyi a konyhaajtóban állt félrecsúszott szemüveggel, fésületlen hajjal, magára kapkodott ruhában, mint aki végképp tehetetlen. Elkaptam róla a tekintetemet, de ő sem akart elgyengíteni, mert épphogy odaléptem a nagy konyhaasztalhoz, már mondta is: *Eldugtam a bűdös gránátokat a galambdúc mögé.* Megvan, az a lényeg. Szaladtam a kisházhoz. A szép új gránátok jól összekoszolódtak, de annyira sürgető volt felfegyverkezni, hogy boszszankodni se volt időm.

Beállt a csend. Üres volt az utcánk. Kerülő úton indultam el. Tudtam, Nagykám a nagykapu ajtajában, és onnan integet, Isten vigyázzon rám.

Nem fordultam vissza. Alul, a Tócos-kert felől, kis girbegörbe utcákon igyekeztem a város központját bevenni. Már erősen kivilágosodott, elült minden zaj, még kutyaugatás sem volt. Mi történhetett? Vége a harcnak? És a csapataink? Vigyázni kellett. A Kollégium sarkához tapadtam, óvatosan kilestem. Két tank is állt a Nagyttemplom oldalánál. Ott meregette a csövét. Szégyen és düh markolászta a gyomromat, mellkasomat. Megtapogattam két zsebemben a gránátokat, és a gályarabok emlékoszlopa felé vettem az irányt, mint aki a reggeli istentiszteletre érkezett, és csak úgy nézgelődne, mert kicsit korán jött. Jé, a ruszki katonák a tankok körül lebzselnek, vidáman cigarettáznak. Mind a két torony nyitva. Bámészkodtam. Fegyelmezett léptekkel közeledtem, majd el-sétáltam a Déri Múzeum felé, hogy időt nyerjek... És bátorságot. Mit tegyek? Fújt a szél, arcomra hült a bőr, bizsergett a szájpaddásom. Sírhatnak támadt. Orrig belebújtam a sálamba, bepárasodott a szemüvegem. Alig látok így valamit, hogy mérjem fel a helyzetemet? Meg kellett törölnöm. Tankok, mindenfelé tankok. A Nemzeti Bank előtt kettő. A fűvészkerti iskolára is jutott egy. Gyilkos invázió. Mint azon a nyáron, amikor mindent elleptek a mezei poloskák. A kánikulában nem lehetett nyitva egy ablak sem, mégis megmászta az ágyamat, a kispárnámat. Meglapult, lesben állt az egyik a karácsonyt hozó gobelin, a bekeretezett Murillo-angyalka könyökénél.

Jönnek, csapatostul jönnek, mérgező potrohhall, páncéllal. A kertek, a ligetek, a gyümölcsösök feketéllenek. A riadt madarak még csak nem is csipognak, nem menekülnek, bénán gubbasztanak. Dögszagú bogarak jönnek, hadüzenet nélkül. Ha eltaposod, ott marad bűzük, lebeg a világ felett. Ezek a páncélosai a szőrös lábú történelemtanárnőnek. A gimnázium folyosóján szaglottak léptei. Mocskos és szennyes járvány járja be Európát.

Felszántott, siralmas tér. Nincs élet. *Csapataink harcban állnak.* A Nagyposta és a Püspöki Palota átjárójában kiégett páncélautó, Kossuth-címeres, szétroncsolt páncéltörő ágyú, mind a két oldalon omladozó, fekete falak. Szemben a Művészet és a Tudomány szoborrá öntött egykedvűséggel tűrik. *Csapataink harcban állnak.* Hopp, Sári, itt a... a Néprajz, nép nélkül. Maradtak a romok, a szabadság romjai, kutathat a régész, már ha megengedi neki a Poloska király.

Vissza a református hit erejét példázó ördög-cérnabokorhoz! Át kellett menjek a feltört utca másik felére, közelebb a kálvinisták fává növekedett legendájához. Mintha azt nézegetném. Megtapogatom a zsebeimet, és nagy biztonság önt el. Belemelegedtem. Ha a kabátom alatt az egyikről óvatosan letekerem a vászonszalagot, és a hármasugrás után bukfencezem egyet, a többi hármat már nem kell kibiztosítanom. Nem pöffeszkedhetnek tovább, hitszegők! *Csapataink harcban állnak!*

A Hatvan utca felől néhány idős ember igyekezett a templomba. Úgy látszik, lesz istentisztelet, pedig nem is harangoztak. Sietnem kell. *Aki magyar, velünk tart! Éljen a magyar szabadság! Ruszlik haza!* El kell döntenem, mit kiabáljak az előttem álló rövid úton, ha megvan, akkor egy mély lélegzet, és rajta. Ez lesz az én egyszemélyes szabadságharcom.

Itt tartottam a hősi halálom történetében, amikor, ahogy édesapám tanította egy hajdani nap-sütötte vasárnapon épp ehhez a helyhez közel, a Kálvin tér felé menet, Homo proponit deus disponit. Ember tervez, Isten végez. Megfogta valaki a könyökömet. Hátranéztem. És eddig tartott az én kamikazém.

Egy lány volt a korcsolyapályáról. Ma sem tudom őrangyalom nevét. Biztos néhányszor az ő derekát is elkaptam hátulról, és visongós gyors tolatásba kezdtem, ahogy ismerkedni volt szokás nagyfiúsan, talán el is estünk, összegabalyodva, én nevettem, ő meg villámzó tekintettel elutasította próbálkozásomat. *Mit csinálsz itt?* Elakadt a lélegzetem, oly odaadóan kérdezte. *Elmarad az istentisztelet,* kerekedett rám barna szeme, ahogy a sálkendője alól kinézett. *Kísérj haza.* Azzal hátat fordítottam az arcvonálnak, és hagytam, hogy a lány vezessen, a közeli Nyomtató utcába, ahol özvegy édesanyjával lakott. Nem hívott be magukhoz, csak a kapuajtón belülre, és ott hosszan számolgattuk, hogy éppen ez az első adventi vasárnap. Dzsipek csikorgásai, ruszki és magyar parancsszavak egyvelege volt odakint. Nem engedett elindulni. A párhuzamosok találkozásáról fecsegett, mint aki érti a bizonyítást. Amikor aztán végigsepert a városon a belénk fagyott csend, levetettette jobb karomról a nemzeti színű szalagot..., és hamuban sült pogácsa nélkül bocsátott útra, kérdésekre sem válaszolt, hogy mikor jön korizni, gyorsan bezárta mögöttem kapujuk ajtaját.

A poloskafajzatok alig várták, hogy ébredjenek az emberek, éppen csak szállingóztak itt-ott a belvárosban, a mellékutcákban és a Nagytemplomhoz vezető Vörös Hadsereg útján, máris elkezdtek az igazoltatásokat, pedig nem volt kijárási tilalom. A ruszlik és a ruszkivezető pufajkások megmotozták az utcára merészkedőket. Már egy üres töltényhüvelyért is elvittek bárkit. Másodszor is megmenekültél, öcsi, a hősi haláltól, foglalta össze másnap a vasárnap történetét Zoli, édesanyám keresztfia, soron kívüli titkos megbeszélésünkön, a fáskamrában.

Otthon a négy gránátot visszaraktam a nagy tölgyfaasztal fiókjába. Nagyanyám és én fegyverrejtegetők lettünk. Se a békés, se a fenyegető fel-szólításra be nem szolgáltattuk. Karácsonyra hazajött a kórházból édesanyám, nem vakult meg, felszívódott a bevérzése, nyugalomra volt szüksége. Nagy titokban újra a galambdúc mögé kerültek a gránátok. Hosszú telünk volt. Reménytelen várakozással és rossz hírekkel teli. Aki gyászokárdát hordott, összefogdosták. A vagongyárból hetente behívták a felosztott munkástanács tagjait, és a pufajkások véresre verték őket, pedig Debrecenben alig volt ellenállás, a városparancsnok elsőként állt át a Kádár-huszárokhoz. Egyik osztálytársam bátyját sorkatonaként a Sámsoni úti laktanyában érte a ruszlik orvtámadása, súlyosan megsebesült, épphogy sikerült az életét megmenteni. Meglátogattam, hasát, mellkasát roncsolták a repeszek, sikerült ugyan összevarrni, de birkózni már soha nem tud, pedig ifjúsági bajnok volt.

A forradalmi bizottmány őrségében egy cigányfiú váltott le. A zenedéből ismertem, legendásan jó hegedűs volt, ott állt a kapuszárny mögött, amikor a ruszki tank benyomta az egész kaput, és hármat belelőtt az épület oszlopsorába. Szegevény srác bomlott aggyal kórházba került, hangszert már soha nem fog a kezébe, osztályfőnököm eltűnt, azt rebesgették, hogy letartóztatták, a „*Márciusban újra kezdjük!*”-ből semmi nem lett, a tizenötödikei ünnepséget beszorították az osztálytermekbe, s nem engedték a Nemzeti dalt elmondani. Az orosz visszajött, németet csak fakultatívan lehetett tanulni. A gimnázium önképzőkörét két-három tanár is ellenőrizte, elsősorban a vad kommunista új osztályfőnököm. A gimnáziumban a Kommunista Ifjúsági Szövetség toborzása édesgetéssel, fenyegetéssel, spiclik beszervezésével folyt. Nehezen jött el a nyár.

Döcögött a magas történelem, sok defekttel, lent a mi életünk pedig sok elfojtással. Nem csoda, hogy a négy gránát elszabadult, és megkezdte önálló életét. Nagyit nyugtalanította a sok stáriális fenyegetés, ezért aztán éjjelente felmászott a rozoga létrán a kis ház padlására, a rongyokkal együtt lehozta óvatosan a gránátokat, és kerülve a kivilágított utcákat, kereste azt a helyet, ahol megszabadíthatná családunkat a veszedelemtől. A kistemetőből, ahová focizni jártam, visszafordult, egy üres telken az összedrótozott kerítésen átbújt, de mégsem hagyta ott, eszébe jutott, hogy a hóban a lábnyomok elárulják. Nem tudom, hány éjszakán át, és hány próbát tett, de sehol nem volt szíve magukra hagyni a robbanó szörnyeket. Egyszer letette egy szemégyűjtőbe, de egész éjjel nem tudott aludni, rémképek gyötörték, alig várta, hogy megvirradjon, gyorsan visszahozta az átkos csomagot. Végül megvárta, hogy felengedjen a föld, kezdődjenek a kerti munkák, és a kisház mellett elásta mind a négy gránátot. Fel is tűnt nekem, hogy soha nem enged ott dolgozni, az ő kis kertjében még geblyézni sem volt szabad. Ritkán sütött oda a nap, nem nagyon termett ott semmi, évről évre burjánzott a futópletyka, mégis állandóan locsolni kellett. Nagykám egész áriákat zengett, amikor a kertecskéjében a semmire se jó növény apró kék és sárga virágokat hozott a dupla orgonák és a rózsafák árnyékában. Gyanút fogtam, és felmásztam az elfelejtett galambdúcomhoz. Hát persze hogy nem volt ott a négy gránát! Megszeppevenne várt rám lent Nagy. A köténye szélét morzsolgatta, s még le sem ereszkedtem, nyugtatott. Aggodalomra semmi ok, senkire bajt nem hozott, sehol nem volt lelke otthagyni, és látva megnyúlt képemet, büszke mosollyal adta elő: eláztatta a dögöket. Ezért kellett annyit öntözni a kert innenső sarkát. Ez volt az oka, hogy az ő semmire se jó virágjai közé még behasalni sem engedett, ha Mariska néni unokáival indiánosdit játszottunk.

Kettős halált rejtett a zug, tilos volt odabújni. Dédapám halálakor kisgyerek voltam, de már segítettem cipekedni, meszelni a kisházat. Nagy holmija közt egy festett katonaládában találtam két képet, Dózsa György és Damjanich János volt a rézmetszeteken. Megmaradt bennem a két férfi szigorú arca és elszánt tekintete. Gyakran felötlött

bennem: vajon mit kerestek azok a képek a rejtett kincsek között? Nagy kálváriája a négy gránáttal megadta a választ.

Ahol született, egész életében ringatta a bölcsőt. És temetett. Halálban iskolázott figyelme az élőkért és a holtakért maga volt a lét. Szelíd szeretete a legnagyobb bátorság, lázadás és szabadságharc volt gyáva, gyilkos korunkban.

A négy gránát számunkra a hidegháború volt. Az évek múlásával fenyegetése nem csökkent, egyre elevenebb lett. Már nem lehetett tudni, hogy a szorongástól félek-e, vagy a félelemtől szorongok. Nagy nehezen erőt vettem magamon, mert vidéken kaptam tanári állást, el kellett költözni, ott kellett hagyni a gyermekkor színterét, nem maradhatott örök veszély utánam. Imre bácsihoz fordultam, ötvenhatban ő magyarázta el, hogyan működnek a gránátok, hátha tud megoldást. Jót tett az áztatás? Kiáshatjuk-e?

Víz nélkül ugyan nincs élet, de a gránátok semlegesítésében a sok hákettő semmit nem használhatott, maradtak gyilkos fegyverek, csapott a térdére jó szomszédunk, Imre bácsi. Legfőleg a vászonszalag rohadt el, töprengett, annál jobban fennállhat a robbanás veszélye! Újra a térdére csapott, és ahogy húsz évvel azelőtt Jutason megszokta, kacskaringós káromkodással fűszerezte rögtönzött kiselőadását. Papírt vett elő, kismogatta, kihalászta zsebéből az agyonhasznált tintaceruzáját, és megcsipentve a csonkot, lerajzolta a gyújtószerkezetet. Komótosan taglalta, mekkora pusztító erő, ha mind a négy töltet egyszerre robban. Rám-rám nézett nagy jelentőséggel, mint aki élvezi szorultságomat. Kivert a veríték. Egyre kevésbé remélhettem, hogy ő majd hatástalanítja az átkozott gránátokat. A felesége, Zsófia néni aztán megnyugtatott. Az első házasságából való nagyfia légóparancsnok. Megkérdezi, mit lehet tenni.

Néhány nap múlva tűzszerészek szálltak ki, és most már azon imádkozhattunk nagyanyámmal, hogy a három kiskatonának semmi baja ne essék. Kora nyár volt. Sütött a nap, emlékezetes perceket éltünk át.

A négy gránát mértéke lett életemnek. Féltett is nagyanyám. Shakespeare darabjával így intett, *Látod, Hunorkám, szegény Hamlet hogy belepusztult az igazságba.*